

TÜRKİYE KAMU NET BORÇ STOKU İSTATİSTİKLERİ

Tanım, Kapsam ve Değerleme Yöntemi, Uluslararası Standartlardan Farkı, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Eylem Vayvada Derya[♦]

ÖZET: Yönetimler açısından doğru mali ve borç politikalarının belirlenmesi ve takip edilebilmesi için kapsamlı ve düzenli olarak üretilen çeşitli borç göstergelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Borcun sürdürülebilirliğinin takibine olanak sağlayan kamu sektörü net borç stoku bu göstergelerden biridir. Bu çalışmada Türkiye Kamu Net Borç Stoku istatistikleri incelenmiş, verilerin ilk olarak hangi amaçla ve nasıl derlenmeye başlandığı araştırılmış, şu anda hangi kaynaklar ve yöntemler kullanılarak derlendiği anlatılmış, verilerin enstrüman ve sektör kapsamı tespit edilmiş, bu konuda uluslararası standartlar araştırılarak Türkiye verilerinin söz konusu standartlar ile uyumu değerlendirilmiş, diğer ülke örneklerine değinilmiş, veri derlemede yaşanan sorunlar ve veri kapsam ve kalitesinin iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT: Existence of debt indicators compiled extensively and timely are very important for governments and policy makers in order to adopt accurate fiscal policy and convenient debt management. Net debt stock is one of these indicators which enables to monitor debt sustainability for the public sector. In this paper, public net debt statistics of Turkey is evaluated in general with respect to its derivation method; sources, coverage and valuation. In this context, international standarts are investigated, differences compared to international standarts are determined, other country practices are examined and several proposals are given to enhance the quality of our data and converge its coverage and valuation method to internationally recognized standards.

[♦] Hazine Uzmanı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü.

I. Giriş

Ülkelerin borçluluk durumunu incelemeye olanak sağlayan farklı borç büyüklükleri bulunmaktadır. Değişik amaçlarla, farklı kapsamlarda ve farklı yöntemlerle derlenerek ortaya konan borç istatistiklerinin ekonomik anlamları ve dolayısıyla kullanım alanları da farklılaşmaktadır. Ülke borçluluğunu en geniş kapsama tanımlayan kamu sektörü brüt borcu, belirli bir tarih itibarıyla devletin doğrudan veya dolaylı olarak kontrolünde bulunan tüm kurum ve kuruluşların, kamu sektörü dışında kalan dünyaya ödemekle yükümlü oldukları borç toplamını ifade etmektedir. Kamu net borç stoku (KNBS) ise kamunun varlıklarını da göz önünde bulundurarak kamunun borçluluk durumunu ifade eden bir göstergedir.

2008 yılında Amerika’da ortaya çıkan ve Avrupa ülkelerine de sıçrayarak süregelen finansal kriz sonrasında, özellikle aşırı açık veya borç yükümlülüğüne sahip ülkelerde, kapsamlı, güvenilir, eş zamanlı ve kaliteli finansal veri üretiminin yeteri kadar önemsenmediği ortaya çıkmıştır. Ülkelerin istatistik yayımlarında veya ülke ekonomilerine ilişkin yayımlanan raporlarda kullanılan ve genel olarak “kamu borcu” veya “ulusal borç” olarak adlandırılan bilgiler aslında çoğu zaman “genel yönetim” sektörünü, kimi zaman da “merkezi yönetim” sektörünü ifade etmektedir. Benzer şekilde, değerlendirme yöntemleri ve hatta toplama dâhil edilen borç enstrümanları bile ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Kriz sonrası süreçte, borç yükümlülüklerinin tüm ekonomiyi zora sokabilecek potansiyel bir tehdit göstergesi olduğu anlaşılmıştır. Borçlu ülkelerin geri ödeme zorluğuna düştükleri ve/veya likidite problemi ile karşılaştıklarında, söz konusu kırılganlıkların nasıl kısa sürede çevreye yayılabildiği ve bu kırılganlıkların beraberinde getirdiği büyük çaplı maliyetler dünya çapında deneyimlenmiştir. Bu çerçevede söz konusu problemlerin kriz durumu yaşanmadan önce öngörülebilirliği ve tahmin edilebilirliği, ülkelerin borçluluk seviyelerinin en doğru şekilde tespiti ve diğer ülkeler ile karşılaştırılabilirliği konusu uluslararası platformda hayli önem kazanmıştır. Bu sürecin sonunda kamu sektörü borç istatistiklerinde kapsam ve yöntem konusunda bir standardın sağlanabilmesi için ortak bir çalışma başlatılmıştır. Çalışma sonucunda IMF önderliğinde, 9 farklı uluslararası organizasyonun işbirliği ile “Kamu Sektörü Borç İstatistikleri Kullanıcı ve Derleyicileri için Kılavuz” (Kılavuz) hazırlanarak 2011 yılında yayımlanmıştır (TFFS, 2013). Söz konusu Kılavuz, “kamu sektörü borç istatistikleri” için hazırlanmış ilk ve tek kılavuz niteliğinde olup tanım, kapsam ve değerlendirme yöntemi açısından ülkeler için ortak bir standart tespit etmekte ve kullanıcılara yön vermektedir.

Bu çalışmada, Hazine Müsteşarlığı tarafından derlenerek yayımlanan kamu net borç stoku istatistiklerinin tanımı, kapsamı ve değerlendirme yöntemi incelenerek, kamu borç istatistiklerinde standardı belirleyen Kılavuzda yer alan tanım, kapsam ve yöntemlerden farklılıkları ortaya konacaktır. Buna ilaveten, günümüzün koşulları çerçevesinde standartlar ile daha uyumlu, kaliteli ve kapsamlı veri üretilebilmesi için öneriler sunulacaktır.

II. Türkiye KNBS İstatistiklerine İlişkin İlk Çalışmalar ve Veri Kaynakları

Ülkemizde uzun süre devam eden ve 2000 yıl sonunda finansal krizle sonuçlanan kırılgan ekonomik yapının en temel nedeni; finans sektöründe ve reel sektörde rekabete açık bir piyasa yapısının oluşturulamamış olmasıdır. Bu dönemde finansal sistemin yetersiz altyapısı, sermaye yapısı yetersiz bankaların varlığı ve kamu mali yönetiminin yapısal sorunları, ekonominin istikrarını bozan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir ortamda bütçe dışında yapılan harcamalar, kamu sermayesi ile faaliyet gösteren işletmelerin rekabetçi olmayan piyasalarda düşük verimlilikle çalışması ve kendilerine verilen görevler çerçevesinde oluşan zararlarının devlet bütçesinden karşılanması mali disiplini bozucu yönde rol oynamış ve borç yönetimini olumsuz etkilemiştir. Söz konusu harcamaların borç yönetimi tarafından finanse edilmesi, kamu borç stokunun bütçede öngörülen finansman açığından daha fazla büyümesine yol açmış, bu durum da devlet borç kayıtları şeffaflığının sorgulanmasını beraberinde getirmiştir (Hazine Müsteşarlığı, Nisan 2003).

Söz konusu olumsuz konjonktürü değiştirmek üzere 1999 yılı sonunda IMF ile bir Stand-by antlaşması imzalanmış, Kasım 2000 ve Şubat 2001 finansal kriz süreçlerinde alınan ek önlemler ve IMF ile yapılan ek anlaşmalar sonrasında, yeni bir program hazırlanarak Nisan 2001’de; bankacılık sektörünün rehabilitasyonu, enflasyonun düşürülmesi, kamu finansman dengesinin yeniden sağlanması ve ülke olarak daha güçlü ve şeffaf bir mali yapıya ulaşılabilmesi amacıyla “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” işleme konulmuştur. Program çerçevesinde 2001-2004 döneminde bankacılık sektörünün rehabilitasyonu amacıyla Hazine Müsteşarlığı tarafından kamu bankaları ve TMSF bünyesindeki bankalara yoğun olarak borçlanma senet ihracı yapılmıştır (TCMB, 2001). Bu müdahale amacına ulaşmış olsa da, sonuçta bu işlem merkezi yönetim yükümlülüklerini arttırıcı yönde etki eden bir faktör olmuştur.

Bu genel ekonomik görünüm içerisinde, kamunun borçlanma ihtiyacını azaltmak ve kamu sektörü finansmanını dengeli bir şekilde gerçekleştirebilmek için varlık ve yükümlülüklerin eşzamanlı olarak izlenmesine ve analiz edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Borç dinamiklerini istikrarlı ve sürdürülebilir bir yapıya çekebilmek için doğru politikaları belirlemek, uygulanan programın sonuçlarını analiz edebilmek ve aynı zamanda kamuoyu ile paylaşabilmek için sadece merkezi yönetimin değil, kamu sektörünün de borç ve varlık büyüklüklerine ilişkin verilerin üretilmesi ihtiyacı oluşmuştur.

Tüm bu gelişmeler neticesinde, şeffaf ve hesap verilebilir bir kamu borç yönetimi amacından ve varlık-yükümlülük perspektifinden yola çıkılarak Türkiye’de kamu kesiminin toplam yükümlülükleri ve söz konusu yükümlülükleri karşılayabilme gücünü ortaya koyabilmek amacıyla, IMF yetkilileri ile birlikte çalışmalar yapılmış ve ilk kez 2003 yılında, eldeki veri kaynakları çerçevesinde, Hazine Müsteşarlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü bünyesinde kamu net borç stoku istatistikleri derlenmeye başlanmıştır (N. Turan, 2013). İstatistikler 2001 yılı ve sonrası bilgileri içermekte ve üçer aylık dönemler halinde 3 aylık gecikme ile hazırlanmaktadır. Türkiye kamu net borç

stoku en özet haliyle, kamu kesimi toplam (brüt) yükümlülüklerinden net varlıkların düşülmesi ile hesaplanmaktadır.

Diğer ülke istatistikleri incelendiğinde, kamu sektörünün bütününe ilişkin veri derleyerek yayımlayan çok az ülke olduğu tespit edilmiştir. Dünya Bankası ve IMF ortaklığında “kamu borç istatistikleri (public debt statistics)¹” isimli bir veri tabanı bulunmasına karşın, veri tabanında yer alan istatistiklerin çoğunluğu merkezi yönetim sektörüne, en kapsamlısı ise sadece genel yönetim sektörüne ilişkindir. Veri tabanında genel yönetim sektörü için verisi yayımlanan ülkeler arasında da henüz, tam bir uyum olmadığı tespit edilmiştir. Örneğin Almanya metaverisinde; sadece dolaşımdaki bozuk para, kredi ve borçlanma senedi enstrümanlarını kapsayabildiğini, sigorta teknik rezervleri ile diğer borçlar kalemlerini kapsayamadığını ifade etmiştir. Diğer bir örnek olarak İtalya ise metaverisinde; genel yönetim borç stokunun Maastricht borç stoku ile uyumlu olduğunu yani, enstrüman kapsamının dar ve değerlendirme yönteminin Kılavuzdan farklı olduğunu ifade etmiştir. Bunların haricinde genel yönetimin dışına çıkarak, kamu sektörü için veri yayımlayan ülkelere İngiltere, Portekiz ve Litvanya’da finansal olmayan kamu kuruluşları için veri derlendiği ancak finansal kamu kuruluşlarının ilişkin veri üretilmediği tespit edilmiştir. Finansal ve finansal olmayan kamu kuruluşlarını kapsayan Japonya ise metaverisinde yayımladığı verilerin konsolide edilmemiş veriler olduğunu vurgulamıştır. Tüm kamu kesimi kapsayacak şekilde konsolide edilmiş veri derleyen ülkeler ise Avustralya, İzlanda ve Kanada’dır².

Sonuç olarak Türkiye ile birlikte kamu sektörü borcuna ilişkin veri üreten ülkeler araştırıldığında, belirli standartlar altında üretilmiş kamu kesimini kapsayan, karşılaştırılabilir veri bulmakta sıkıntı çekilmektedir. Ancak, etkin ve şeffaf bir borç yönetimi için üzerinde çalışılabilecek anlamlı ve kaliteli veriler üretilmesi her dönemde gereklidir. Bu nedenle verilerin iyileştirilmesi ve detaylandırılması için söz konusu çalışmaların sürdürülmesi gerekir.

Türkiye kamu net borç stoku istatistiklerinin derlenmesinde farklı veri kaynakları kullanılmaktadır: merkezi yönetim toplam borç stoku için Hazine iç ve dış borç bilgi sistemleri³; yerel idareler toplam borç stoku için TCMB veri tabanı ile Hazine dış borç bilgi sistemi; bütçe dışı fonlar toplam yükümlülükleri için Hazine dış borç bilgi sistemi; finansal olmayan kamu sektörü (KİT sektörü) toplam yükümlülükleri için Hazine Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler Genel Müdürlüğü’nce yayımlanan borç istatistiklerinden faydalanılmaktadır. Varlık kalemleri için ise Merkez Bankası istatistikleri ile Hazine Müsteşarlığı Kamu Haznedarlığı⁴ bilgi sisteminden sağlanan

¹ Public Sector Debt Statistics (PSDS) Database, <http://go.worldbank.org/9PIAZORON0>.

² Söz konusu değerlendirmeler, Ocak-Haziran 2014 döneminde PSDS veri tabanında yayımlanan ülke metaverilerinde yer alan bilgilere dayanılarak üretilmiştir.

³ Hazine İç ve Dış Borç Bilgi Sistemleri, 4749 sayılı Kanun kapsamında yurt içi ve yurt dışı piyasalarda Hazine tarafından ihraç edilen devlet borçlanma senetleri ile yurt dışından garantili ve garantisiz sağlanan kredilere ilişkin borç ve senet bazında bilgilerin tutulduğu veri tabanlarıdır.

⁴ Kamu Haznedarlığı Bilgi Sistemi, 28285 sayılı ve 7/5/2012 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Kamu Haznedarlığı Genel Tebliği uyarınca, Tebliğ kapsamında yer alan kurumların mali kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması ve izlenebilmesini teminen oluşturulmuş bir sistemdir. Sistem aracılığıyla bankalar, vergi kimlik

veriler kullanılmaktadır. Bunların haricinde doğrudan kurumlardan alınan bilgiler de kullanılmakta ve bazı veriler, resmi yazışmalar ile sağlanmakla birlikte çoğu veri, kaynağından duyurulduktan sonra elde edilmektedir.

Kılavuzda, veri derleyen kurumlar arasından birinin koordinasyon görevini alması ve tüm sorumluluğu üstlenmesi, veriyi derleyecek ve yayımlayacak yeterli insan kaynağı, teknik donanım ve uygun yasal alt yapısının sağlanması, eğer sorumluluk birden fazla resmi kurum arasında bölüştürülecekse sorumlulukların net bir biçimde belirlenmesi, hatta sorumlulukların istatistik kanunu çerçevesinde belirlenmesi, kurumlar arası işbirliğin düzenlenecek protokoller ile tespit edilmesi önerilmektedir. Kılavuzda olası veri kaynakları olarak muhasebe sistemleri, mali yönetim sistemleri, borç yönetimi ve raporlama sistemleri gösterilmiştir.

Bu çerçevede, Türkiye kamu net borcu istatistiklerinde muhasebe sistemleri haricindeki diğer sistemler veri kaynağı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Türkiye İstatistik Kanunu çerçevesinde Türkiye İstatistik Kurumu tarafından hazırlanan Resmi İstatistik Programında kamu net borcu istatistikleri derleme ve yayımlanmasından sorumlu kuruluş Hazine Müsteşarlığı olarak belirtilmektedir.

Hazine Müsteşarlığı internet sitesinde yayımlanmakta olan kamu net borç stoku bilgileri Tablo1’de yer almaktadır;

Tablo 1: Türkiye Kamu Net Borç Stoku

(Milyar TL)

	KAMU BRÜT İÇ BORÇ STOKU	KAMU BRÜT DIŞ BORÇ STOKU	KAMU BRÜT TOPLAM BORÇ STOKU (I)	TCMB NET VARLIKLARI (II)	KAMU VARLIKLARI (III)	İŞSİZLİK SİGORTASI FONU NET VARLIKLARI (IV)	KAMU NET TOPLAM BORÇ STOKU - II - III - IV)	KAMU NET TOPLAM BORÇ STOKU / GSYİH (%) (I)
2000	54,5	31,3	85,8	11,0	2,7	0,4	71,8	43,1
2001	125,6	63,9	189,6	22,9	5,1	2,2	159,4	66,4
2002	155,2	102,0	257,2	25,4	11,3	5,0	215,6	61,5
2003	202,1	95,6	297,7	24,7	13,1	8,9	251,0	55,2
2004	235,1	97,9	333,0	27,9	17,2	13,3	274,6	49,1
2005	259,8	91,5	351,3	30,8	32,2	18,0	270,3	41,7
2006	268,3	97,6	365,9	45,7	38,3	23,7	258,2	34,0
2007	273,3	82,3	355,5	41,8	34,6	30,7	248,4	29,5
2008	295,8	112,4	408,2	60,4	41,5	38,4	268,0	28,2
2009	347,4	118,3	465,7	66,0	47,7	42,1	309,9	32,5
2010	368,9	128,2	497,1	86,2	47,2	45,9	317,8	28,9
2011	387,6	158,9	546,4	143,2	59,8	53,5	290,0	22,3
2012	408,4	154,5	562,8	189,5	71,6	61,2	240,6	17,0
2013	430,3	193,0	623,3	271,1	84,2	70,4	197,7	12,6

Kaynak: HM

KNBS istatistikleri, yukarıdaki tablo düzeninde çeyrekler itibarıyla da Hazine Müsteşarlığının internet sitesinden duyurulmaktadır. Tabloda kamu brüt borç stoku iç ve dış borçlar ayırımında, varlıklar ise TCMB ve İşsizlik Sigortası net varlıkları ile diğer kamu sektörü varlıkları detayında sunulmaktadır. Buna ilaveten kamu net borç stoku büyüklüğü ile GSYİH’ya oranı da tablo sunumunda yer almaktadır. Kriz sonrasında kamu maliyesi ve borç yönetiminde istikrarlı bir şekilde uygulanan

numarası bazında kapsam dahilindeki kamu kuruluşlarının mâli varlık tutarlarını Hazine Müsteşarlığına bildirmektedirler.

politikaların etkileri borç göstergelerine olumlu bir şekilde yansımıştır. Kamu borcunun seviyesindeki artışın yıllar içerisinde azalması, milli hasılanın istikrarlı bir şekilde büyümesi ve kamu varlıklarının da artışı ile 2001 yılsonunda yüzde 66,4 seviyesinde gerçekleşen kamu net borç stokunun GSYİH'ya oranı, 53,8 puanlık bir azalış ile 2013 yılsonu itibarıyla yüzde 12,6 seviyesine gerilemiştir.

III. KNBS İstatistiklerinde Borç Tanımı ve Enstrüman Kapsamı

Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, kamu borcuna ilişkin istatistik üretiminde uluslararası standardı belirleyen tek doküman IMF tarafından 2011 yılında yayımlanan Kılavuz'dur. Kılavuzda **Toplam brüt borç**; “borç enstrümanları”ndan kaynaklanan yükümlülükler toplamı olarak tanımlanmaktadır. Türkiye kamu net borç stoku istatistiklerinde yer alan “kamu brüt borç stoku” Kılavuzda yer alan tanımla uyumludur. Ancak, finansal kuruluşlar kalemine ilişkin veriler Merkez Bankası'ndan sağlanmakta olup, alınan Merkez Bankası net varlık bilgilerinin yükümlülükler ve varlıklar bazında ayrıştırılamaması nedeniyle, Merkez Bankası yükümlülükleri brüt kamu borcu toplamına dahil edilememektedir. Bu çerçevede Merkez Bankası net varlıkları ayrı bir sütunda takip edilmektedir.

Kılavuzda **borç enstrümanı** ise; “gelecekte bir veya birden fazla tarihte borçludan kreditöre faiz ve/veya anapara ödemesi zorunluluğu yaratan mali hak iddiası” olarak tanımlanmakta ve aşağıdaki şekilde listelenmektedir;

- ❖ Özel çekim hakkı; “SDR” (special drawing rights),
- ❖ Para ve mevduat (currency and deposit),
- ❖ Borçlanma senetleri (securities other than shares),
- ❖ Krediler (loans),
- ❖ Sigorta, emeklilik planları ve garantili planlar (sigorta teknik rezervleri),
- ❖ Diğer borçlar (other accounts payable).

SDR, IMF tarafından yaratılan ve üyelerine rezerv varlıklarını desteklemek üzere tahsis edilen uluslararası rezerv varlık türüdür. Üye ülkelerin kendilerine tahsis edilen SDR cinsi varlıkların karşılığında bir yükümlülük de doğacaktır ve bu yükümlülükler “özel çekim hakkı” kaleminde gösterilmelidir (TFFS, 2013). Türkiye KNBS verilerinde ise gösterimde enstrüman kısımlı bulunmadığından SDR tahsisinden doğan yükümlülükleri krediler içerisinde toplama dahil olmakla birlikte ayrı bir satırda gösterilmemektedir.

Öz sermaye ve yatırım fonu hisseleri ile finansal türevler ise bu şekilde faiz/anapara ödemesi gerektirmediğinden borç enstrümanı kapsamında değildirler (TFFS, 2013).

Bunların yanı sıra, parasal altın (monetary gold) bir “borç enstrümanı” kapsamına girmese de, herhangi bir mali hak iddiası durumunda ödemede kullanılabilir bir değer olduğundan net borç istatistiklerinde varlık kalemine dâhil edilmektedir (TFFS, 2013).

Türkiye kamu net borç istatistiklerinde, brüt borç toplamına ulaşırken ele alınan borç enstrümanları bazı sektörler için Kılavuzdan farklılaşmaktadır. Örneğin, para ve mevduat kaleminde; basımı Hazine’nin yükümlülüğünde bulunan bozuk para stoku kamu toplam yükümlülüklerine dâhil edilmemektedir. Oysa Kılavuza göre dolaşımdaki bozuk para tutarı borç enstrümanı olarak ele alındığından, TCMB ve Darphanede tutulan stok tutar hariç olmak üzere, dolaşımdaki toplam bozuk para yükümlülüklerine dâhil edilmelidir. Buna ilaveten, yerel yönetim sektöründe diğer borçlar kalemi dahil edilirken, sigorta, emeklilik ve garantili planlar kalemi ise toplam borç kaleminde dahil edilmemektedir. Çünkü bu kalem, sigorta ve emeklilik şirketleri (finansal kamu kurumları) tarafından müşterileri adına üstlenilen yükümlülüklerdir ve kamu net borç stoku istatistiklerinde Merkez Bankası haricinde kamu finansal kurumlarından veri derlenmemektedir.

İç ve dış borç yükümlülükleri de kamu net borç stoku istatistikleri sunumunda yer almasına karşın, Kılavuzda yer alan tanımdan farklılaşmaktadır. Örneğin, Kılavuzda bir ekonomideki yerleşiklerin, yine aynı ekonomi içerisindeki yerleşiklere olan borcu **iç borç**, ekonomi dışındakilere olan toplam borçları da **dış borç** olarak tanımlanmaktadır. Ancak Türkiye KNBS istatistiklerinde yer alan iç-dış borç ayrımı, kreditorün ya da son alıcının yerleşiklik temeline göre değil, borcun ilk ihracındaki veya anlaşmasındaki kreditorün yerleşiklik durumuna göre yapılmaktadır. Bu uygulama 4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanunda yer alan tanım ile uyumlu olmakla beraber, Kılavuzda yer alan tanımdan farklılaşmaktadır. Bu çerçevede daha spesifik bir örnek verilecek olursa, kamu net borç stoku istatistiklerinde Hazinesinin yurt içi piyasalara ihraç ettiği DİBS’lerden kaynaklanan borç tutarı, raporlama tarihinde senetlerin kimin elinde olduğuna bakılmaksızın “iç borç” kapsamına alınmaktadır. Başka bir ifade ile, bilanço tarihinde yurt dışı yerleşik yatırımcıların elinde bulunan DİBS tutarı, iç borç miktarından düşülmemektedir.

Koşullu yükümlülükler gelecekte koşulların gerçekleşip gerçekleşmemesi durumuna göre kamu sektörü performansını etkileyebilecek nitelikte olmalarına karşın, Kılavuzda borç yükümlülükleri toplamına dahil edilmemişlerdir. Örneğin garantili borçlarda; borcun ödenememesi ve garantörün devreye girmesi durumunda borç tutarı garantörün yükümlülükleri toplamına katılır. Ancak koşullu yükümlülüklerin toplam yükümlülükler üzerindeki potansiyel etkilerinin araştırılması (kırılganlık analizleri) borç yöneticileri ve piyasa araştırmacıları açısından önem arz ettiğinden, söz konusu koşullu yükümlülükler garantörün borç kapsamına girmese de Kılavuz, bu bilgilerin ek bilgi tablolarında (memorandum tables) sunulmak üzere derlenmesini önermektedir.

Kamu net borcu istatistiklerinde koşullu yükümlülüklerin kaydı Kılavuz ile uyumludur. Şöyle ki; Hazine Müsteşarlığı Türkiye Cumhuriyeti adına yerel yönetim ve KİT’lere yurt dışından sağladıkları borçlar için garantör olabilmektedir. Söz konusu borçlar garantör çağırılmadığı müddetçe ilgili alt sektörlerin toplam yükümlülükleri içerisinde yer almaktadır. Ancak garantörün çağırılması ve

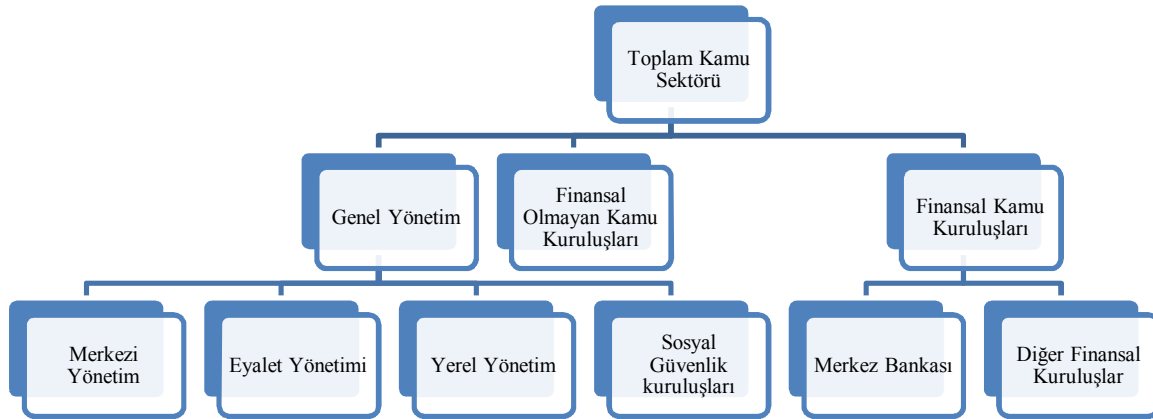
Müsteşarlığın kreditora ödeme yapması durumunda ilgili kurum Hazine'ye borçlandırılır ve karşılığında Hazine alacağı doğar. Bu durumda da Kılavuzda yer alan konsolidasyon ilkesinden yola çıkılarak, merkezi yönetim ile KİT veya yerel yönetim gibi diğer alt sektörler arasında doğan borç alacak ilişkisi istatistiklere yansıtılmamaktadır.

Buna ilaveten KNBS istatistikleri başlığı altında garantili borçlara ilişkin doğrudan ek bir bilgi verilmemektedir. Ancak, kamunun üstlenmiş olduğu tüm koşullu yükümlülükleri kapsamasa da, Hazine internet sayfasında yer alan "Hazine Garantili Borçlar" başlığı altında Hazine Müsteşarlığı tarafından, dış krediler için sağlanan garantiler ile kamu-özel işbirliği kapsamında sağlanan borç üstlenim taahhütleri kullanıcıların bilgisine sunulmaktadır.

IV. KNBS İstatistiklerinde Sektör Kapsamı

Kılavuza göre kamu sektörü genel olarak genel yönetim, finansal olmayan kamu kuruluşları ve finansal kamu kuruluşlarından oluşmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Kamu Sektörü ve Alt Sektörleri

Kaynak: *Public Sector Debt Statistics Guide, PSDS*

Kılavuzda sınırları tanımlanan "genel yönetim" sektörü için artık uluslararası ortak bir görüş oluşmuştur ve bu sektörün kapsamı ESA, GFSM, MGDD gibi tüm diğer istatistik kılavuzlarında da aynıdır (Eurostat, 1996; 2010; 2012, IMF, 2001; 2011). Ancak halen üzerinde tam anlaşmaya varılamayan konu, genel yönetim dışında kalan kurumlar ile kamu kapsamının belirlenmesidir.

Ülkemizde farklı kurumlarca üretilerek uluslararası kuruluşlara gönderilen genel yönetim istatistiklerinde, kapsam açısından bir standardın sağlanabilmesi için Maliye Bakanlığı, Hazine, TÜİK, Kalkınma Bakanlığı, TCMB ve ilgili diğer bakanlıklar ile bir çalışma gurubu oluşturularak uzun bir süre genel yönetim sektörünün kapsamına ilişkin çalışmalar yapılmış ve bu çalışmaların sonucunda Maliye Bakanlığı'nca "Genel Yönetim Mali İstatistikleri Genel Tebliği" hazırlanarak 6/4/2012 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Söz konusu tebliğde genel yönetim sektörüne dahil

edilmesi gereken tüm merkezi yönetim sektörü kurumları listelenmiş, mahalli idareler ve sosyal güvenlik kurumları sektörlerinin çerçevesi belirlenmiştir. Söz konusu tebliğ ile listelenen kurumlar her 3 yılda bir çalışma gurubu tarafından yeniden değerlendirilmekte ve revize edilerek yayımlanmaktadır. Bu çerçevede KNBS kapsamında yer alan genel yönetim sektörü verileri söz konusu tebliğde yer alan kurumlar üzerinden derlendiğinden, genel yönetim sektörü birkaç kurum dışında Kılavuz ile uyumludur.

Finansal olmayan kamu kurumları alt sektörüne de kamu net borç stoku istatistiklerinde kamu sermayeli kuruluş ve işletmeler (KİT'ler) karşılık gelmektedir. Bu sektör için de kapsam dışında kalan az sayıda kurum bulunmaktadır.

Finansal kamu kuruluşlarında ise sadece Merkez Bankası yer almakta olup, bunun haricindeki kamu bankaları ve finansal kuruluşlar veri kapsamında yer almamaktadır. Bunun nedeni, KNBS istatistiklerinin ilk defa oluşturulduğu dönemde veri kaynaklarının yetersiz olmasının yanı sıra, kriz sonrası dönemde bankacılık sisteminin iyileştirilmesi çalışmaları kapsamında, Hazine Müsteşarlığı'nca görev zararları karşılığında kamu bankalarına yüklü miktarda senet ihraç edilmesidir. Zira söz konusu işlem, KNBS istatistiklerinde varlık-yükümlülük ayıklamasına (konsolidasyon) uğrayacağından, kamu bankası bilançoları nispeten anlamını yitirecektir. Buna ilaveten Kılavuzda, kamu finansal kurumlarının üstlendikleri mali aracılık işlevleri nedeniyle yükümlülük tutarlarının aşırı yüksek olması ve net borç tutarlarının ise çok düşük veya genellikle negatif olması nedeniyle, kamu finansal kurumları alt sektörünün kamu sektörü toplamına dâhil edilmeden, ayrıca incelenmesi ve verilerinin derlenmesinin daha faydalı olabileceği de ifade edilmiştir.

V. KNBS İstatistiklerinde Muhasebe ve Kayıt Kuralları

Kılavuzda muhasebe kaydı zamanlamasına ilişkin **tahakkuk bazlı sistemin** kullanılması ve bu çerçevede, yükümlülüklerin maliyetinin birikimli olarak hesaplanması gerektiği ifade edilmektedir. Buna ilaveten, borcun tanımında **faiz** ile **anapara** ayrımı yapılmamakta, bilanço tarihi itibarıyla yükümlülükler üzerindeki işlemiş faiz toplam borca dâhil edilmektedir. Bu muhasebe kaydı prensibi Avrupa Muhasebe Standartları (ESA) ile de uyumludur (Eurostat, 1996).

Borç enstrümanları dâhil olmak üzere finansal varlık ve yükümlülükler makroekonomik istatistiklerde prensipte **piyasa fiyatı** üzerinden değerlendirilmelidirler. Borç enstrümanının **piyasa değeri** o enstrümanın belirli bir tarihte piyasada oluşan ortalama fiyat üzerinden hesaplanan değeridir. Piyasa değeri kreditorler açısından anlamlıdır çünkü elde edebilecekleri tutarın bir göstergesidir. Piyasa değeri genel devlet mali istatistikleri⁵ (GFS) bilançolarında, finansal hesaplarda⁶ (FA),

⁵ GFS; Government Finance Statistics, Genel Devlet Mali İstatistikleri, derlemekle sorumlu kuruluş Maliye Bakanlığı olup IMF veri tabanında yer alan verilerdir.

⁶ FA; Financial Accounts, Finansal Hesaplar İstatistikleri "Ulusal Hesaplar" istatistiklerinin bir parçası olup derlemekle sorumlu kuruluş Merkez Bankasıdır ve veriler Eurostat veri tabanında yer alır.

uluslararası yatırım pozisyonu⁷ (IIP) verilerinde yani borçlu ile kreditor arasında uyumun gerekli olduğu tüm veri setlerindeki değerlendirme hesaplarında kullanılmak üzere tercih edilmektedir. Ancak borçlanma senetleri haricindeki borç enstrümanları için genel olarak piyasa fiyatının olmaması veya temininin zor olması nedeniyle söz konusu tutarlar nominal değer üzerinden tahmin edilirler.

Bir borç enstrümanının **nominal değeri** borçlu açısından bir ölçüt olup, herhangi bir zamanda borçlunun kreditöre ödemekle yükümlü olduğu tutarı ifade eder. Bir başka ifade ile anlaşmada yer alan değer ile sonrasında gelen ekonomik akımların toplamı ve kur farkı gibi piyasa fiyatlarındaki değişim haricindeki tüm değer değişimlerinin toplamıdır (IMF, 2001). Nominal değer özetle bir yükümlülüğün, belirli bir tarihteki işlemiş faiziyle birlikteki toplam değeridir. Nominal değer, yasal yükümlülüğün belirlenmesi açısından bir başlangıç noktası olup kırılabilirlik ve sürdürülebilirlik analizleri için önemli bir bilgi kaynağıdır.

Nominal değer ile **yazılı değer (face value)** çoğunlukla karıştırılsa da bir borç enstrümanının nominal değeri kavram olarak; enstrüman üzerindeki gelecek anapara ve faiz ödemelerinin anlaşmada yer alan faiz oran(ları) üzerinden kayıt/rapor tarihine indirgenmesi metodu ile hesaplanan tutardır. Oysa ki **yazılı değer**; enstrümanın vadesinde ödenecek indirgenmemiş anapara tutarına eşittir ve farklı kayıt/rapor tarihleri için değişim göstermez. Bu çerçevede Kılavuz borç enstrümanlarının değerlemesinde yazılı değer kullanılması *önermemektedir*.

Sonuç olarak Kılavuz, tüm borçlanma enstrümanlarının referans tarihinde nominal değer üzerinden ve borçlanma senetlerinin ise ayrıca piyasa fiyatı üzerinden değerlendirilmesini önermektedir. Brüt borç pozisyonunun ölçülmesinde, nominal değer yazılı değer kullanılarak tahmin edilme yöntemi borç enstrümanları arasında tutarsızlığa yol açacağından kesinlikle önerilmemektedir.

Türkiye kamu net borç stoku istatistiklerinde ise Kılavuzda önerilenden farklı olarak; piyasalarda işlem gören borç enstrümanlarından kuponsuz senetler *ihraç fiyatı* ile, kuponlu senetler ise *yazılı değer* ile değerlendirilmektedir. Kredilerde ise kredi anlaşmasında yer alan tutarlar sonrasında yapılan “kullanımlar” üzerinden bilanço değeri hesaplanmakta ve bilanço tarihinde yükümlülükler üzerinde biriken faiz, KİT kredileri hariç, brüt ve net borca dâhil *edilmemektedir*. Benzer şekilde enflasyona endekli borçlardan kaynaklanan anapara değerlendirme tutarı veya döviz cinsi senetlerde kurdaki dalgalanmalardan meydana gelen yükümlülüklerdeki değişim tutarı da toplam borç miktarına *eklenmemektedir*. Özetle Türkiye kamu net borç istatistiklerinde brüt borç; vadesinde ödenecek anapara tutarı üzerinden hesaplanmakta ve birikmiş faizi içermemektedir.

Bu uygulamanın nedeni, Maliye Bakanlığı’na yayımlanan Genel Yönetim ve Merkezi Yönetim Muhasebe Yönetmelikleridir. Söz konusu değerlendirme yöntemi, her ne kadar Kılavuzda önerilen yöntemden farklı da olsa, bahse konu tebliğlerde yer alan değerlendirme yöntemi ile uyumludur. Zira kamu net borç stoku istatistikleri ilk oluşturulduğu dönemde, tamamen spesifik bir amaca yönelik olarak hazırlanmış ulusal veriler olup, yerel anlayış ve kurallar çerçevesinde hazırlanmıştır. Buna

⁷ IIP; International Investment Position, Uluslararası Yatırım Pozisyonu tabloları Merkez Bankası’na hazırlanmakta olup IMF veri tabanında yer almaktadır.

ilaveten, yerel yönetim ve sosyal güvenlik kurumları alt sektörleri yükümlülük tutarları için birikmiş faiz bilgisinin elde edilemiyor olması, diğer bir ifade ile merkezi yönetim sektörü haricinde kalan sektörler için nominal yükümlülükler tutarına erişilemiyor olması da halihazırdaki uygulamayı getirmiştir. Bugün bile, Maliye Bakanlığı bünyesinde derlenen GFS bilançolarında da merkezi yönetim haricindeki diğer tüm alt sektörler için yükümlülüklerin nominal tutar üzerinden elde edilmesi konusunda çalışmalar devam etmektedir.

Buna ilaveten, net borç tutarının hesabında dikkate alınan kamu varlık bilgileri de, bir kurum haricinde, birikmiş faiz içermemektedir. Bunun nedeni de muhasebe sistemimizin henüz tam anlamıyla tahakkuk bazlı olmaması ve nominal değerli kamu sektörü varlık verilerinin, muhasebe kayıtları haricinde dolaylı yollardan elde edilmesinin güç olmasıdır.

Merkez Bankası tarafından yürütülen “finansal hesaplar” çalışmaları çerçevesinde, toplam ekonominin bilançosu uluslararası standartlarda oluşturulmaya çalışılmaktadır. 2006-2012 yıl sonlarına ilişkin veriler ilk kez 2012 yılında hazırlanarak TCMB internet sitesinden duyurulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede yayımlanan verilerde varlık ve yükümlülük kalemleri bilançoya nominal yansımış, başka bir ifade ile birikmiş faiz kalemini içerecek şekilde hesaplanmıştır. Ancak şimdiki durumda duyurulan veriler yıllık veriler olup, çeyrekler itibarıyla sunulamamaktadır. Ayrıca söz konusu bilanço verileri henüz tüm sektörler için tamamlanamamıştır. Çalışma tamamlanıp tüm sektörler ortaya çıktığında ve veriler çeyrekler itibarıyla yayımlanmaya başladığında, kamu sektörü varlık ve yükümlülükleri için finansal hesaplar yararlanılabilecek bir veri kaynağı olabilir. Bu durumda yapılması gereken, TCMB ile işbirliği içerisinde çalışarak, mali ve mali olmayan sektörler içerisinde kamu kuruluşları verilerinin ayıklanması ve uygun konsolidasyonun yapılması çalışması olacaktır. Bu şekilde genel yönetim haricindeki kamu sektörü varlık ve yükümlülük bilgileri ayıklanarak kamu net borç stoku istatistiklerinde kullanılabilir. Benzer şekilde Merkez Bankası sektörü de gerekli konsolidasyon çalışması sonrasında KNBS istatistikleri için kullanılabilir.

KNBS istatistiklerinde Merkez Bankası haricindeki diğer kamu sektörü varlıkları için ise Kamu Haznedarlığı Bilgi Sistemi’nden sağlanan varlık bilgileri kullanılmaktadır. Söz konusu bilgiler bankalar tarafından sisteme yazılı değer ile rapor edilmektedir. Kılavuz’da önerilen değerlendirme yöntemine yaklaşmak için bankalara gönderilen anket formunun, birikmiş faiz bilgisini içerecek şekilde revize edilmesi gerekmektedir.

Kılavuzda, borç istatistiklerinin genellikle her ülkenin kendi **para birimi** üzerinden derlendiği ifade edilmektedir. Ancak dış borçlarda ve döviz cinsinden borçların toplam yükümlülüklerin içerisindeki payının yüksek olduğu durumlarda hesaplama biraz daha zorlaşmaktadır. Kılavuz borçlanma veya ödeme gibi akım değerlerinin işlem sırasındaki cari döviz kuru üzerinden ve bilanço kalemlerinin ise bilanço tarihindeki piyasada gerçekleşen alış ve satış kurlarının ortalaması üzerinden değerlendirilmesini önermektedir. Bu çerçevede, kamu net borç stoku istatistikleri TL bazında derlenmekte, akım değerleri işlem sırasındaki döviz kuru ile, stok verileri ise Merkez Bankasıncı açıklanan stok tarihindeki döviz satış kuru ile değerlendirilmektedir.

Vade ayrımında özellikle merkezi yönetim alt sektöründe Kılavuzda yer alan kısa ve uzun vade tanımına uyulsa da diğer alt sektörlerden sağlanan verilerde vade ayrımı olmadığından, kamu net borç istatistikleri sunumunda vade ayrımı yapılmamaktadır.

Benzer şekilde kullanılan veri kaynaklarının çoğunda, varlık ve yükümlülük kalemlerinin **faiz** kırılımı bulunmadığından, KNBS tablosunda faiz kırılımı sunumu yapılamamaktadır.

VI. KNBS İstatistiklerinde Konsolidasyon ve Netleştirme

Konsolidasyon Kılavuzda, farklı birimlerden oluşan bir guruba ilişkin istatistiklerin söz konusu gurubun tek bir birimmiş gibi sunulması için uygulanan method olarak ifade edilmektedir. Konsolidasyon, işleme konu sektörlerdeki borçlu-kreditör arasında gerçekleşen tüm işlemlerin ayıklanması esasına dayanır ve alt sektörler arasında veya belirli bir alt sektör içinde olmak üzere iki farklı şekilde konsolidasyon yapılabilir. Örneğin, Kılavuza göre eğer Merkez Bankası herhangi bir genel yönetim sektörü kuruluşuna ait mevduatı ve/veya borcu elinde tutuyorsa, toplam kamu sektörü istatistikleri sunumunda bu iki kurum arasındaki varlık/yükümlülük kalemleri sanki hiç var olmamışçasına rapor edilmelidir (TFFS, 2013).

Netleştirme ise özetle; kamu sektörü bilançosundaki brüt kamu borcunu oluşturan “finansal yükümlülükler” kalemleri toplamından “aynı kalemlere denk gelen finansal varlık” kalemleri toplamının düşülmesi işlemidir. Net borç, varlık ve yükümlülük bilgilerinin eş anlı kullanımına olanak verdiği için risk yönetimi açısından oldukça önem taşır. Net ve brüt borç bilgileri içerisinde pek çok detay bilgiyi barındırabilir. Örnek verilecek olursa bir kreditörün brüt borç tutarı aynı kalırken net borç tutarında bir artış varsa bu kreditörün alacağından bir kısmından vazgeçtiği (debt forgiveness) anlamına gelebilir (TFFS, 2013).

Konsolidasyon işlemi olarak Türkiye kamu net borç stoku istatistiklerinde, karşılıklı varlık/yükümlülük kalemlerinde Kılavuzda belirtildiği gibi sektör içi veya sektörler arası ayıklama yapılmaktadır. Örneğin garantili borçlardan doğan Hazine'nin yerel yönetimlerden ve KİT'lerden alacakları sektörler arası konsolidasyon nedeniyle verilere eklenmemektedir. Yine KİT'lerin diğer KİT'lere olan yükümlülükleri veya Hazine'ye olan borçları konsolidasyon gereği toplama dahil edilmemektedir. Ancak KİT'lerin elinde bulundurduğu DİBS'ler için konsolidasyon işlemi yapılmamaktadır. Bunun nedeni istatistiklerin ilk üretildiği dönemde, KİT'lerin elinde DİBS tutmaması ve sonraki dönemde ise söz konusu miktarın çok küçük tutarlar olması nedeniyle göz ardı edilmiş olmasıdır.

Son olarak KNBS istatistiklerinde, sosyal güvenlik kurumları (SGK) alt sektöründe SGK'nın elinde tuttuğu DİBS stok tutarı kamu varlıkları içerisinde gösterilmektedir. Bu gösterim şekli “netleştirme” işlemi gibi görünse de aslında dolaylı bir “konsolidasyon” işlemidir. Çünkü bahse konu DİBS stok tutarı merkezi yönetim (MY) alt sektörü yükümlülüklerine de yansıtılmaktadır. Yapılan netleştirme sonrasında bu tutarlar birbirini götürmekte ve KNBS'na bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak bu gösterim Kılavuzda tanımlanan gösterimden farklılaşmaktadır. Çünkü Kılavuz, MY ile SGK

arasındaki bu işlemde kaynaklanan varlık-yükümlülük tutarlarının konsolidasyon gereği ne yükümlülüklerle ne de varlıklar toplamına dahil edilmemesini önermektedir. Tercih edilen gösterim şeklinin nedeni ise, SGK varlıklarının takip edilmesine olanak sağlamasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak konsolidasyon işlemi ulaşılabilir veriler üzerinden büyük miktarda yapılsa da, her alt sektöre ilişkin detaylı bilanço verisi (karşılıklı varlık ve yükümlülük kalemleri) olmaması nedeni ile göz ardı edilen işlemler de olabilmektedir. Ayrıca, Türkiye KNBS verileri derlenirken yapılan konsolidasyon uygulaması, Kılavuzda tanımlanan uygulama ile uyumlu olsa da, konsolide edilecek büyüklüklerin brüt varlık ve yükümlülük kalemlerine dahil edilmesi ve bu kalemlerin ayrıca belirtilerek, istatistiklerin “konsolidasyon öncesi” ve “konsolidasyon sonrası” şeklinde sunumunun yapılmasının kamunun toplam varlık ve yükümlülük büyüklüklerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi açısından daha doğru olduğu düşünülmektedir.

Netleştirme ise kamu sektörü toplam finansal yükümlülüklerinden toplam finansal varlık kalemlerinin düşülmesi işlemidir. Kamu haznedarlığı verileri ile derlenen kamu varlıkları çerçevesinde netleştirme işlemi yapılmaktadır. Ancak netleştirme konusunda Kamu Haznedarlığı raporları 5018 sayılı Kanun çerçevesinde düzenlemiş olup, Genel Yönetim Mali İstatistikleri Genel Tebliği ile kurumsal kapsam açısından uyumsuz yönleri bulunmaktadır. İstatistiklerde netleştirme işlemi için ilgili kalemler kullanılsa da raporların yapısı kullanım zorluğu yaratmakta ve operasyonel risk oluşturmaktadır. Bu çerçevede söz konusu raporların en azından genel yönetim sektörü bölümü için bahse konu Tebliğ ile belirlenen kurumsal kapsamı içerecek şekilde revize edilmesi ve genel yönetim dışında kalan kesiminin ise Kılavuzda belirtilen format ile uyumlu bir hale getirilmesi söz konusu riski azaltacaktır.

Aslında kamu sektörünün sınırlarının tam olarak belirlenebilmesi için genel yönetim sektörü için yapılan çalışmaya benzer bir çalışma yapılmasının faydalı olduğu düşünülmektedir. Herhangi bir kurumun, kamu sektörüne dahil olup olmadığına yahut kamu sektörü içerisinde hangi alt sektörlerde sınıflandırılacağı kararının, veri üreten ilgili kurumların oluşturacağı bir çalışma gurubunun ortak kararı olması önemlidir. Bu sayede, tüm veri üreticilerinin belirlenen kapsama uyumu talep edilerek, üretilecek veri ne olursa olsun kurumların “sektör kapsamı” konusunda aynı dilde konuşmalarına olanak tanınmış ve üretilen verilerin en azından sektör bazında karşılaştırılabilirliği sağlanmış olacaktır. Kılavuz’da herhangi bir kurumun kamu sektörüne dâhil edilip edilemeyeceği kararına olanak sağlayan bir karar ağacı oluşturulmuştur (TFFS, 2013 ve EC, 2009). Bu çerçevede, oluşturulacak bir çalışma gurubu ile tüm kamu kurumları, bahse konu karar ağacı çerçevesinde gözden geçirilerek ortak kullanım için bir listenin oluşturulması önerilmektedir.

Buna ilaveten, netleştirmeye konu her bir borç enstrümanı için, varlık ve yükümlülük tarafında kullanılan değerlendirme yönteminin aynı olmasına dikkat edilmesinin daha doğru bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir.

Son olarak KNBS istatistiklerinde Türkiye’nin yurt dışına sağladığı kredilerden doğan alacaklar netleştirme işlemine dâhil edilmemiştir.

VII. KNBS İstatistiklerinde Veri Sunum Düzeni (Tablolar)

Kamu borç istatistikleri sunumu Kılavuzda oldukça detaylı bir biçimde verilmektedir. Buna göre sunum, 2 özet, 5 detay ve 6 adet de ek bilgi tablosu olmak üzere toplam 13 tablo ile yapılmaktadır. Söz konusu tabloların her bir alt sektör için ayrı ayrı hazırlanması da önerildiğinden kamu borcu istatistikleri için düzenlenecek tablo sayısı artmaktadır. Ancak kamu borcu istatistiklerini derleyen ve yayımlayan sınırlı sayıda ülke bile istatistiklerini kılavuzda yer alan detayda yayımlayamamaktadır.

Tablo 2’de Kılavuzda yer alan 2 özet tablonun birleştirilmiş hali gösterilmektedir. Tabloda yerel para birimi bazında borç varlık ve yükümlülüklerinin iki farklı değerlendirme yöntemi ile hesaplanarak, enstrüman, vade, vadeye kalan süre, para birimi, faiz oranı ve kreditor ikametgahına göre ayrıştırılarak sunulduğu görülmektedir. Söz konusu sunumun her bir ana sektör ve alt sektör için derlenmesi tavsiye edilmektedir.

Tablo 2: Kılavuzda Yer Alan Kamu Sektörü Borç İstatistikleri Sunum Formatı

Kamu Brüt ve Net Borcu Özet Tablo
(Herbir ana sektör ve alt sektör için ayrı düzenlenecektir)

	Borçlanma Senetleri Nominal Değeri İle			Borçlanma Senetleri Piyasa Fiyatı İle		
	Brüt Borç (Borç enstrümanı formundaki yükümlülükler) (a)	Borç Enstrümanlarına Karşılık Gelen Finansal Varlıklar (b)	Net Borç (c) = (a) - (b)	Brüt Borç (Borç enstrümanı formundaki yükümlülükler) (a)	Borç Enstrümanlarına Karşılık Gelen Finansal Varlıklar (b)	Net Borç (c) = (a) - (b)
(Yerel para birimi üzerinden)						
Brüt kamu borcu						
Borç enstrümanına göre						
Parasal Altın	x			x		
SDR						
Para ve mevduat						
Borçlanma senetleri						
Kredi						
Sigorta, emeklilik ve garantili planlar						
Diğer borçlar						
Orjinal vadeye göre						
Kısa vadeli borçlar						
Uzun vadeli borçlar						
Vadeye kalan süreye göre						
Kısa vadeli borçlar						
Uzun vadeli borçlar						
Döviz cinsine göre						
Ulusal para birimi cinsinden borçlar						
Döviz cinsinden borçlar						
Faiz cinsine göre						
Sabit faizli borçlar						
Değişken faizli borçlar						
Kreditor yerleşikliğine göre						
Yurt içi kreditorler						
Yurt dışı kreditorler						
Bilgi için:						
Garantili borçlar						
Vadesi geçmiş borçlar						

X: uygulanabilir değildir.

Parasal altın kaleminin çoğunluğunu oluşturan külçe altın kalemi başka birimlerin üzerinde hak iddia edebileceği bir kalem değildir. Başka bir ifade ile hiçbir birimin yükümlülüğünde yer alamaz. Bu çerçevede parasal altın kalemi yalnızca finansal varlık olarak değerlendirilmektedir. Buna ilaveten, borç enstrümanlarından kredi kalemi için piyasa fiyatı bulunmadığından kredilerin, garanti verilmiş

kredilerin ve vadesi geçmiş borçların piyasa fiyatı ile değerlendirilmesi olanaksızdır. Bu nedenle bahse konu enstrümanlar tablonun her iki tarafında da nominal değerleri ile yer alacaktır.

Türkiye Kamu Net Borç Stoku istatistiklerinin Hazine internet sayfası üzerinden kamuoyu ile paylaşım şekli ise aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3: Türkiye KNBS İstatistikleri Sunum Formatı

KAMU NET BORÇ STOKU				(Milyar TL)				
	KAMU BRÜT İÇ BORÇ STOKU	KAMU BRÜT DIŞ BORÇ STOKU	KAMU BRÜT TOPLAM BORÇ STOKU (I)	T.C.M.B. NET VARLIKLARI (II)	KAMU VARLIKLARI (III) (**)	İŞSİZLİK SİGORTASI FONU NET VARLIKLARI (IV)	KAMU NET TOPLAM BORÇ STOKU (I - II - III - IV)	KAMU NET TOPLAM BORÇ STOKU / GSYH (%)
2001								
:								
:								
2013								

Yukarıda yer alan sunum ile Kılavuz'da derlenmesi önerilen tablo formatı karşılaştırıldığında, Türkiye kamu net borç stoku istatistiklerinin en özet şekliyle yayımlandığı ve Kılavuzda önerilen ve kırılabilirlik ve sürdürülebilirlik analizlerine olanak sağlayan sunum formatından farklılaştığı görülmektedir. Bunun nedeni söz konusu istatistiğin hesaplanmaya başlandığı dönemdeki veri kaynaklarında, önerilen gösterime olanak sağlayacak ayrıntıda bilginin bulunmamasıdır. Başka bir ifade ile, toplam kamuyu oluşturan tüm sektörlerde, her bir borç enstrümanı için vade, faiz, vadeye kalan süre, kreditor yerleşikliği bilgilerine ulaşılamamaktadır. Örneğin, merkezi yönetim haricindeki sektörler için elde edilen borç verilerinde vade, döviz, kreditor ve faiz detayı bulunmamaktadır (Merkezi yönetime ilişkin tüm detaylı istatistikler zaten hali hazırda Hazine internet sayfasından duyurulmaktadır). Kamu varlıklarına ilişkin bilgiler ise ancak toplu tutarlar şeklinde sağlanabilmektedir ve detaylı bir sunum için ihtiyaç olunan kırılımda elde edilememektedir. Buna ilaveten, TCMB varlıkları kaynaktan "net" kalem olarak alındığından yükümlülük ve varlık olarak ayrıştırılamamaktadır. Ayrıca, önceki bölümlerde de detaylı olarak ifade edildiği üzere varlık ve yükümlülük değerlendirme yöntemi Kılavuzdan farklı olduğu ve ne nominal ne de piyasa fiyatı üzerinden değerlendirilmediğinden, KNBS istatistikleri için bu ayırımda bir sunum bulunmamaktadır. Şu anda Kılavuzda yer alan tüm ayrıntıları içeren bir düzende veri derlemek zor gibi görünse de, veri kaynakları ile yapılacak çalışma sonrasında hali hazırdaki sunum şeklinin iyileştirilmesi ve standarda yakınlaştırılması mümkündür.

VIII. Veri Derlemede Karşılaşılan Temel Sorunlar

Aslında belirli bir amaca yönelik derlenmeye başlamış olan kamu net borç istatistikleri, uygulamaya koyulduğu dönemde içinde bulunulan şartlar ve veri kısıtı çerçevesinde, ulusal yönetmeliklere uygun şekilde, kullanılan değerlendirme metodu ve kapsam açısından olabilecek en kapsamlı şekilde hazırlanmış olup borç yönetiminde bu güne kadar kullanılmamıştır. Ancak, daha

standart ve diğer ülke büyüklükleri ile karşılaştırılabilir istatistik üretmek ve veri kaynaklarının belirlenmesi uzun soluklu girişimlerdir. Kamu sektörüne yönelik olarak standart ve tam kapsamlı veri üretilebilirliği sadece Türkiye için değil pek çok ülke için üzerinde çalışılması gereken bir konudur. Bunun için 2011 yılında IMF tarafından hazırlanan ve basılan Kılavuz üzerinde çalışılması sürecin başlangıcı olacaktır.

Bu çalışmada baz alınan Kılavuz, aslında kamu borcu istatistikleri açısından ülkeler için ortak bir standart belirlemektedir. Ancak veri elde edilebilirliği sorunu yaşanmasa bile ülke uygulamaları ve veri sunumları, veri kullanım amaçlarına ya da ülke politikalarına göre değişebilmektedir. Zaten Kılavuz da, netleştirme ve tablo sunumu konularında ülkeler arasında farklılıklar olabileceğinden bahsetmiştir. Örneğin, İngiltere’de kamu net borcu, uygulanan mali politikalar gereği “brüt finansal yükümlülükler ile -büyük bir kayba uğramadan kısa sürede nakde çevrilebilecek- kısa vadeli ve likit varlıkların farkı” olarak tanımlanmaktadır (ONS, 2013). Bu nedenle finansal varlık olarak büyük ölçüde döviz rezervleri ile mevduatları kullanılmaktadır. Oysa Kılavuz finansal yükümlülükler konu borç enstrümanlarını tanımlamış ve netleştirmeye konu finansal varlıkları ise likidite ayrımı yapmadan, aynı enstrümanlar ile belirlemiştir. Başka bir ifade ile finansal yükümlülükler toplamına dahil edilecek tüm enstrümanların varlık tutarları netleştirmeye tabii olacaktır. Yine de, varlık ve yükümlülükleri enstrüman bazında netleştirmek amaca hizmet etmeyebilir. Net borç stoku hesaplayan ülkeler çoğunlukla en likit varlıklarını kullanarak netleştirme yapmaktadır. Bu da tek varlık kalemi olarak “para ve mevduat” kaleminin kullanılması anlamına gelmektedir. Türkiye örneğinde ise ikincil piyasalarda işlem görerek nakde çevrilebilen DİBS’ler de varlık kalemi olarak tercih edilmiş ve netleştirme işlemine konu edilmiştir.

Sonuç olarak kamu net borç istatistiklerinde yaşanan en büyük sıkıntı, her bir sektör için aynı standartlarda, eş zamanlı ve üçer aylık dönemlerde yayımlanan bilanço verilerinin mevcut olmamasıdır.

Diğer taraftan Kılavuzda yer alan değerlendirme yöntemi aslında uluslararası kabul görmüş bir muhasebe sistemine dayanmaktadır. Kamu net borç istatistikleri bu çerçevede, muhasebe hesaplarından elde edilebilmelidir. Ancak ülkemizde uygulanan muhasebe usul ve esasları Kılavuzda yer alan veya Avrupa Birliğinde benimsenen usul ve esaslar ile tam olarak örtüşmediğinden, söz konusu veriler doğrudan muhasebe kayıtlarından derlenememekte ve veri için farklı kaynaklara yönelinmektedir. Sonuç olarak, muhasebe yönetmelikleri Avrupa Birliği muhasebe esaslarına yaklaşmadıkça, istatistiki veriler doğrudan muhasebe kayıtlarından derlenemeyecek ve farklı veri hesaplama yöntemlerine ve veri kaynaklarına ihtiyaç duyulacaktır.

Maliye Bakanlığı’na yürütülen genel yönetim mali istatistikleri (GFS) ve Merkez Bankası’na sürdürülen finansal hesaplar istatistikleri (FA) çalışmaları her yıl daha kapsamlı şekilde devam etmekte, gerek kapsam gerek metodoloji açısından uluslararası standartlara daha uygun hale getirilmektedir. Maliye Bakanlığı, GFS çalışmaları kapsamında yerel yönetimler ve sosyal güvenlik kurumları bilanço bilgilerinin daha standart hale getirilmesine yönelik çalışmalarına devam

etmektedir. Merkez Bankası ise FA bünyesinde, finansal sektör (TCMB ve diğer finansal kuruluşlar) bilançosunu elde etmiştir. Ancak söz konusu veriler finansal sektörde kamu ayırımını barındırmamaktadır.

Şu anda Maliye Bakanlığı genel yönetim sektörü konsolide bilanço verilerini 2008-2012 dönemi için yıllık bazda yayımlamıştır. Merkez Bankası ise kamu dahil tüm finansal kuruluşlar sektörü konsolide edilmemiş bilanço verilerini 2010 ve 2012 yıl sonları için yayımlamaktadır. Söz konusu çalışmaların tamamlanmasının ve üretilen istatistiklerin çeyrekler itibarıyla detaylı şekilde yayımlanmasının uzun bir süreç olduğu düşünülse de söz konusu çalışmalar tamamlandığında, en azından “genel yönetim” ve “Merkez Bankası” sektörleri için GFS ve FA istatistikleri kamu net borç stoku üretiminde yararlanılacak bir veri kaynağı haline gelebilecektir.

Kamu kesimine ilişkin veriye ulaşmadaki zorluklar ve sektörel bilançoların yokluğu nedeniyle ülkeler çoğunlukla “genel yönetim” sektörüne yoğunlaşmış ve finansal tabloların çoğunlukla bu sektör için standart bir düzeyde oluşturulmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde hesaplanarak yayımlanması zorunlu olan Maastricht borcu da “genel yönetim” sektörünü kapsamaktadır. Avrupa Hesaplar Sistemi’ni (ESA 95) baz alan Maastricht borcu “yazılı değer” yöntemi ile hesaplanmaktadır (Eurostat, 2010). Yazılı değer yöntemi ülkeler arası kıyaslamaya elverişli olmadığından, ESA 2010 revizyon çalışmalarında yöntemin değiştirilmesi ve “nominal değerlendirme” yöntemine geçilmesi gündeme gelmiştir. Bu konuda yapılan yeni düzenlemenin 2014 yıl sonunda yürürlüğe girmesi planlanmaktadır. Buna ilaveten, revizyon çalışmaları sırasında “Maastricht net borcu” kavramı yeniden gündeme getirilmiş olup, hali hazırda, AB Finansal Hesaplar Çalışma Gurubu (Financial Accounts Working Party, FAWP) toplantılarında Maastricht *net* borcunun izlenmesinin gerekliliği ve net borcun enstrüman kapsamı konusundaki tartışmalar devam etmektedir⁸ (Eurostat Unit D-3, 2013). Ülkeler henüz bu konular üzerinde fikir birliğine varamamıştır.

IX. Sonuç

Kamu kesimi toplam varlık ve yükümlülüklerine ilişkin bilgilerin içeriği ve veri derlemede kullanılan yöntemlerin uluslararası standartlar ile uyumu, varlık-yükümlülük analizlerine olanak sağlayan etkin bir borç yönetimi, oluşabilecek finansal krizleri öngörebilme ve zamanında önlem alabilme ve politika tespiti açısından büyük önem arz etmektedir. Elde edilen göstergelerin standardizasyonu, ülkelerin veya yönetimlerin mali durumlarının karşılaştırılabilirliği açısından elzemdir. Kamunun borçluluk göstergelerinin takibi son yıllarda uluslararası düzeyde de önem

⁸ FAWP toplantılarında gerçekleşen tartışmalar varlık kalemlerinin değerlendirilmesi ve 2 farklı net borç (NB) tanımı üzerinde yoğunlaşmış olup, görüşmeler devam etmektedir.

NB1 = Maastricht Borcu – Para ve Mevduatlar (AF.2) – Türev ürünleri ve hisse senetleri haricindeki borçlanma senetleri (AF.33) – Krediler (AF.4)

NB2= Maastricht Borcu – Para ve Mevduatlar (AF.2) – Türev ürünleri ve hisse senetleri haricindeki borçlanma senetleri (AF.33)

kazanmış, bu çerçevede IMF tarafından veri derleyicileri ve kullanıcıları için kılavuz niteliğinde bir doküman hazırlanarak 2011 yılında yayımlanmıştır. Söz konusu doküman Avrupa Birliği muhasebe sisteminin getirdiği muhasebe kuralları ile de çok büyük ölçüde uyumlu olup, kamu sektörü finansal istatistiklerine yönelik olarak tüm ülkeler için standart kapsam ve metodolojiyi tespit etmektedir. Buna ilaveten, 2010 yılında IMF ve Dünya Bankası ortaklığında kamu sektörü borç istatistiklerine ilişkin bir veri tabanı oluşturulmuştur.

Ülkemizde ise net borç stoku istatistikleri ilk olarak 2003 yılında Hazine Müsteşarlığı bünyesinde, IMF yetkilileri ile ortaklaşa yürütülen çalışmalar sonrasında, 2001 yılından başlamak üzere çeyrekler itibarıyla derlenerek duyurulmaya başlamıştır.

Kamu kesimi borç stokuna ilişkin Türkiye ile birlikte diğer ülke istatistikleri incelendiğinde, devletlerin borç durumunu yansıtan göstergelerin karşılaştırılabilir olmaktan uzak olduğu, elde edilebilir verilerin sektör kapsamı, enstrüman kapsamı ve muhasebe kayıt kuralları açısından birbirinden farklılaştığı tespit edilmiştir. Şu an için Kılavuz'da belirlenen standartlara yakınsayacak şekilde sadece Avusturalya, Kanada ve İzlanda veri derlemektedir.

Ancak karşılaştırılabilir veriye ulaşımın önemi göz önüne alındığında, söz konusu farklılıkların giderilmesi için yapılacak her türlü çalışma, verilerin ideale yaklaştırılması ve kalitenin artırılması yönünde fayda sağlayacaktır. Türkiye kamu net borç istatistiklerimiz incelendiğinde, Kılavuzunda belirlenmiş olan standartlardan farklılıkları, bu farklılıklara yol açan nedenler ve çözüm önerileri özetle şu şekildedir;

❖ KNBS istatistikleri idealde, muhasebe kayıtlarından ve dönem sonu sektör bilançolarından üretilmelidir. Ancak devlet muhasebe sistemimiz, Kılavuzun baz aldığı muhasebe sisteminden farklı olduğundan şu an için bu mümkün olmamaktadır. Bu çerçevede muhasebe sistemimizin uluslararası standartlara yakınsanması ve kamu kapsamındaki tüm kuruluşların muhasebe hesaplarını bu kurallara uygun olarak tutmalarına yönelik çalışmaların düzenlenmesi önerilmektedir.

❖ Dünyada üretilen kamu sektörü borç istatistiklerinde, standart ve karşılaştırılabilir bir kamu sektörü kapsamının bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede kapsam tespiti için Kılavuz'da bir karar ağacı mekanizması geliştirilmiştir. Kılavuzda yer alan karar mekanizması kullanılarak kamu sektörü kapsamına alınacak kurumların saptanabilmesi için, kamu sektörüne ilişkin veri derleyen ilgili tüm kurumların katılımının sağlandığı bir çalışma gurubunun oluşturulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Çalışma gurubu bünyesinde tespit edilen kurumların listelenmesi ve veri üreten tüm birimlerce listelenen bu kurumların kapsama alınması, çıkarılacak yasal bir düzenleme ile zorunluluk haline getirilmelidir. Dolayısıyla yurt içinde farklı amaçlarla, farklı kurumlar tarafından kamu sektörü için üretilen tüm istatistiklerde karşılaştırılabilirlik sağlanmış olacaktır.

❖ Diğer ülkelerce üretilen kamu sektörü borç istatistikleri incelendiğinde, hemen hemen tüm ülkelerde enstrüman kapsamının Kılavuzda yer alan kapsamdan daha kısıtlı olduğu tespit edilmiştir.

Özellikle sigorta teknik rezervleri, ticari krediler ve avanslara ilişkin kalemler kamu toplam yükümlülüklerine dahil edilmemektedir. Bunun en temel nedeni sigortacılık sisteminin ülkeler arasında çok farklı olması ve farklı biçimlerde ele alınmasıdır. Ayrıca, aktüeryal hesaplar Kılavuzda yer alan değerlendirme yönteminden farklılaşmaktadır. Ticari krediler ve avans kalemleri içinse diğer ülkelerde de veriye ulaşım zorluğu bulunmaktadır. Bu çerçevede, söz konusu kalemler doğrudan kamu varlık ve yükümlülük toplamlarına dahil edilmese de, elde edilebilir veriler çerçevesinde, tablolarda ek bilgi olarak takip edilecek şekilde bir düzenleme yapılması önerilmektedir.

❖ KNBS’de yükümlülükler borçlunun ödemekle yükümlü olduğu anapara üzerinden toplama dahil edilmektedir. Devlet muhasebe kuralları ile uyumlu olan bu yaklaşımın, Kılavuzda yer alan nominal değerlendirme yöntemi ile uyumlu hale getirilmesi için öncelikle veri kaynaklarından, dönem sonları itibarıyla varlık ve yükümlülükler üzerindeki birikmiş faiz bilgilerine erişilip erişilemeyeceğinin tespitinin yapılması, eğer erişilemiyorsa veri kaynaklarında bu bilginin üretilmesine yönelik bir çalışma yapılması önerilmektedir. Bunun için veri kaynaklarındaki altyapının da geliştirilmesi gerekir. Merkezi yönetim haricindeki veri kaynaklarında nominal değerlendirme ile veri üretilmeyecek olması durumunda ise, toplam kamu sektörü içerisinde büyük bir paya sahip olan merkezi yönetim sektörü için varlık ve yükümlülüklerin nominal değerlendirme yöntemi ile toplama dahil edilmesi, diğer alt sektör verilerinde halihazırdaki yöntemle devam edilmesi bir alternatif olabilir.

❖ Türkiye’de farklı kurumların sorumluluğu altında, uluslararası standartlar ile uyumlu farklı sektörler için çeşitli mali istatistikler üretilmekte ve veri kalitesinin artırılmasına yönelik süregelen çalışmalar yapılmaktadır. Finansal Hesaplar ve Genel Yönetim Mali İstatistikleri buna örnek olarak verilebilir. Bu çerçevede, KNBS istatistiklerinin üretiminde kullanılan veri kaynaklarının çeşitlendirilmesi, veri kalitesinin artırılması ve veri detaylarının çoğaltılması açısından söz konusu kurumlarla oluşturulacak işbirliğinin faydalı olacağı öngörülmektedir.

❖ Kamu sektörü net borç stokunu hesaplamak yerine, kamunun çok büyük bir yüzdesini oluşturan “genel yönetim” sektörü için net borcun hesaplanması da bir alternatif olarak önerilmektedir. Çünkü şu anda genel yönetim sektörü için kamu sektörüne göre çok daha detaylı ve standartlara uygun veriye ulaşım mümkün olmaktadır. Bu görüşe paralel olarak yurt dışında da, kamu sektörü yerine genel yönetim net borç stoku istatistikleri derleyen ve duyuran ülkeler bulunmaktadır.

❖ Uluslararası standartlara uygun mali istatistiklerin derlenmesi oldukça uzun soluklu, yurt içi ve yurt dışı kurumlarla koordineli bir çalışmayı gerektiren bir süreçtir. Kamu sektörü varlık ve yükümlülük kalemlerine ilişkin verileri bir merkezde toplama ve verileri değerlendirme işi sağlam bir teknik bir altyapı gerektireceğinden, kurumlar arasında bilgi aktarımını elektronik ortamda sağlayacak bir yapının oluşturulması ve aktarılan verilerin depolanacağı ve işlenebileceği bir veritabanı oluşturulması önerilmektedir. Başka bir ifade ile KNBS için veri sağlayıcı kurumların bilgi sistemleri açısından koordine olmaları gerekmektedir. Buna ilaveten, istatistik üreten birim çalışanlarında konuya ilişkin uzmanlığın geliştirilmesi ve kurumsal hafızanın oluşturulabilmesi için, insan kaynaklarının sürekliliğinin sağlanması ve eğitim programları ile desteklenmesi önerilmektedir. Bu

yatırımların üretilen istatistiklerin kalitesine, tutarlılığına ve zamanlılığına olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

X. Kaynakça

- EC, IMF, OECD, UN, WB (2009), *System of National Accounts 2008*, New York, IMF.
- Eurostat (1996), *European System of Accounts ESA 1995*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostat (2010), *Manual on Government Deficit and Debt (MGDD), Implementation of ESA95*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostat Unit D-3 (June 2013), *Statistics in Focus on Net Government Debt*, Finansal Hesaplar Çalışma Grubu Toplantısında yapılan sunum, 12 Haziran 2013, Luxembourg.
- Hazine Müsteşarlığı, (Nisan 2003), *Kamu Borç Yönetimi Raporu (KBYR)*, www.hazine.gov.tr.
- IMF (2001), *Government Finance Statistics Manual (GFSM)*, Washington DC, IMF.
- Maliye Bakanlığı (MB) (2005), “*Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği*, Resmi Gazete, Sayı: 25839, 8 Haziran, Türkiye.
- Maliye Bakanlığı (MB) (2006), “*Merkezi Yönetim Muhasebe Yönetmeliği*, Resmi Gazete, Sayı: 26392, 30 Aralık, Türkiye.
- Maliye Bakanlığı (MB) (2012), *Genel Yönetim Mali İstatistikleri Genel Tebliği*, Resmi Gazete, Sayı: 28256, 6 Nisan, Türkiye.
- Task Force on Finance Statistics (TFFS) (2013), *Public Sector Debt Statistics Guide for Compilers and Users (PSD)*, 20 Kasım, İkinci Basım, Washington DC, IMF.
- TCMB (14 Nisan 2001), *Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*, www.tcmb.gov.tr.
- Turan N. (2013), Kamu Borcunun Tanımı: Borç İstatistikleri Açısından Önemi, Mevcut Durum, Sorunlar ve Türkiye Uygulaması, *Maliye Dergisi*, Sayı: 164, 166-182
- UK's Office of National Statistics (ONS), (23 April 2013), *Statistical Bulletin March 2013*, Public Sector Finances, <http://www.ons.gov.uk/ons/rel/psa/public-sector-finances/april-2013/stb---april-2013.html>.